

Valentin Urfus

Běžnou a denní událostí v životě starší feudální společnosti byly drobné války a boje mezi feudály. Neustálá a téměř nepřetržitá válčení mocných velmožů, drobných rytířů i měst naplňovala »svým hlukem« opravdu celý středověk.¹ V nich se projevovaly a řešily především rozpory uvnitř vládnoucí feudality mezi jejími příslušníky navzájem. Tento společenský jev vlastní středověkému feudalismu měl však ještě jednu pro vývoj společnosti velmi významnou stránku. Byl totiž i zvláštní — mimo běžný pozemkově vrchnostenský poměr stojící — formou, ve které se konkretisoval feudální útlak přímých výrobců.

V českém feudalismu je možno tento vývoj dobře sledovat zvláště v 15. stol. Český jazyk této doby si dokonce vytvořil svůj zvláštní výraz pro období, kdy drobné války mezi feudály nabyly takové míry, že ochromily funkci ústředních orgánů českého feudálního státu. V tehdejší dikci bylo takovéto období dobou, kdy »práva nejdu«.² Nejtypičtěji tomu bylo u nás v posledním desetiletí před polovinou 15. stol.

V Čechách tehdy však nepřestala s hlediska šlechty »práva jíti« po prvé. Český zemský soud jako hlavní článek v mechanismu českého feudálního státu nefungoval již v předcházejícím období vlastního rozmachu husitského revolučního hnutí a později až do opětného nastolení královské vlády. S podobnými poměry je možno se také setkat ve starších dobách za bojů panských jednot proti Václavovi IV. a v počátcích lucemburské vlády v Čechách.³

¹ Srv. Eng elsovu charakteristiku, jak ji podal na počátku své práce »O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoasie«, str. 7. (dle vydání: Praha 1951).

Českému »záští« je do určité míry analogická germánská »Fehde«, o níž v současné době existuje rozsáhlá literární produkce. Pojem »Fehde« je však v německé oblasti širší, neboť zahrnoval různé formy právem uznaného soukromého nepřátelství, počínaje primitivní mstou a konče soukromými válkami feudálních rytířů.

² R. U r b á n e k, Věk poděbradský, I., str. 470 (Laichtrovy české dějiny, III., 1., Praha 1915) a St. let. čes. 118.

³ Nepokoje a války feudálů v zemi byly vždy překážkou právních jednání. Proto bylo na tuto okolnost rozličně pamatováno. Srv. n. př. Rtt, I., č. 23. (str. 10.) (1318) — soudní rok je stanovován pro každý případ — »sive sit gwerra sive non«. Podobně jindy je umlouváno (J. E m l e r, Decem registra censuum... Praha 1881, str. 277): »Verum si ego

Poslední desetiletí prvé poloviny 15. stol. se však v jednom podstatně odlišuje. Zatím co jindy ustala činnost zemského soudu jako faktický následek revolučního výbuchu nebo vnitřních zmatků a politických bojů, došlo ve čtyřicátých letech k zastavení činnosti zemského soudu přímo z rozhodnutí předních zástupců vládnoucí feudality. Sněmovní usnesení, kterým bylo takto rozhodnuto, je známý »mírný list« z r. 1440.⁴

Pozadím »mírného listu« byly zájmové rozpory stranických skupin šlechty, v nichž se zvolna rýsovaly počátky pozdějších velkých šlechtických stran — poděbradské a strakonické jednoty. Silná a mocná strana utrakvistické šlechty opřená hlavně o východ země, která Albrechtovu vládu od počátku neuznávala, se snažila ze situace vzniklé jeho smrtí vytěžit pro sebe co nejvíce. Především šlo o to vypořádat se se všemi zisky a výhodami, které získali Albrechtovi stoupenci za jeho vlády a zvláště zamezit jim nadále, aby mohli využít proti svým protivníkům mocenských posic takto získaných, t. j. především zemského soudu. Vedle restituce poměrů, jaké byly před Albrechtovou vládou, měl politický program utrakvistické šlechty i jasnou perspektivu. Byla jí dokonalá organisace vlastní strany po stránce mocensko-politické. Ptáček z Pirkštejna a ostatní předáci utrakvistické šlechty v Čechách sáhli z jara r. 1440 k tehdy obvyklé a obecné organizační formě sdružování šlechty, kterou lze najít ve feudální Evropě všude tam, kde ústřední panovnická moc byla slabá — k organisaci na podkladě kraj-
ských landfrídních smluv.⁵

Z těchto příčin vzešel ve čtyřicátých letech 15. stol. v Čechách stav, kdy »práva nešla«, kdy ústřední orgány státu nefungovaly a z ústředního aparátu státu zbylo opravdu jen pouhé torso. Výjimku tvořila ovšem města, kde soudily nadále městské soudy, a patrimoniální jurisdikce pozemkově vrchnostenská. Rozhodujícím elementem v životě tehdejší české feudální společnosti se stalo otevřené a ničím nezastřené násilí. Násilí bylo užíváno jako prostředku ke skutečnému kořistnictví i jako násilné svépomoci k takovým cílům, o jejichž dosažení by bylo bývalo jinak usilováno na soudě cestou soudního řízení. V drobných válkách tak docházela plného uplatnění ničím nespoutaná zvůle a libovůle jednotlivých feudálů, toužících po bohaté kořisti a prosazujících svoje domnělé nebo skutečné nároky mečem s pomocí svých vojenských družin a služebníků. Plenění vesnic, zákeřné přepady, věznění zajatců na hradech — to vše se stalo běžnou denní skutečností.

Teodoricus vel mei heredes in terminis supranominatis ad ecclesias supernominatam... afferre seu transmittere secure non poterimus generali gwerra tere impediante...».

⁴ Mírný list byl datován 29. lednem 1440. Zastavení činnosti zemského soudu se týkal jeho čl. 14. (podle vydání v AČ I., str. 248.): »Item úřady, kteříž jsú u desk zemských, poňavadž krále nemáme, ty také ze spolka stavujeme a zdvíháme, až do pána a krále budoucího, anebo obecního o to svolenie.« O jeho významu srv.: B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách, Praha 1889, I., str. 75.; R. Urbánek, op. cit., str. 459.; nejnověji o významu mírného listu pro právního historika srv. J. Kejř, Dějiny státu a práva v husitském revolučním hnutí — závažný úkol právní historie (srv. v tomto svazku Právněhistorických studií).

⁵ K tomuto hodnocení srv. Urbánek, op. cit., str. 467. a n., str. 470. a n.

Jakkoli vzájemné boje a války feudálů byly namnoze jen výrazem jejich kořistnictví a zvůle, přece zde existovala určitá pravidla, která vzájemně se potírající protivníci zachovávali nebo o jejichž zachovávání se alespoň ve veřejnosti snažili vzbudit zdání.

ZÁŠTI A OPOVĚĎ

Vzájemná nepřátelství jednotlivých feudálů uskutečňovaná válečnými a kořistnými akcemi vojenských mocí obou soupeřů neměla v našem feudalismu jednotného názvu. Nejčastěji se snad pro ně užívalo označení »záští«, které bylo přijato i v dnešní historické literatuře. Téměř stejně často se však vyskytuje i termín »válka« nebo jeho slovesná varianta »váletí s někým«.⁶ Označení »válka« pro soukromá nepřátelství jednotlivých feudálů nám však dovoluje zároveň velmi dobře vytknouti hlavní a zásadní odlišnost toho, jak ozbrojené nepřátelství (válku) chápalo feudální právo na rozdíl od dneška. Zatím co dnes je válka zpravidla mezistátním konfliktem, upraveným normami mezinárodního práva válečného, připouštělo feudální právo také, aby každý politicky plnoprávný člen feudální společnosti vedl válku s kteroukoliv druhou stejně kvalifikovanou stranou. Válku v právním slova smyslu vedli mezi sebou nejen králové jako hlavy feudálních států, nýbrž i jednotliví šlechtici v rámci téhož feudálního státu. Vedle šlechty vedla války i města, a to jak mezi sebou, tak i se šlechtou.

Přes toto zásadní a pro raně feudální právo typické stanovisko, nedovoloval však od určité doby každý feudální právní řád soukromé války. S více nebo méně výraznou tendencí omezit soukromé války se setkáváme zpravidla u silné feudální monarchie, která v nich právem cítila odstředivé síly feudálů udržující feudální rozdrobenost a roztržštěnost. V takovýchto dobách byl vynucován naopak obecný mír v zemi, t. j. stav vzájemného souladu mezi feudály čili opak nepřátelství.⁷ U nás dokladem toho je pacifikační úsilí

⁶ Dokladů na všechny uvedené termíny je mnoho. K »záští« srv. n. př. mírný list, kde se dokonce rozeznává »záští obecné« a »záští zvláštní« (čl. 9.). Měl se tím patrně odlišiti boj stran po Albrechtově smrti a snad i ještě za jeho života od individuálního záští dvou šlechticů. Dále srv. B. R y n e š o v á, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, II., Praha 1932, str. 359 (č. 412 1444): »Rač věděti, žeť jsem se sježděl s knězem Bedřichem o ta zaštíe, kteráž mám s panem...«. Jindy se opět hovoří o »záští, nechuti a nesnázích« (AČ II., str. 270, 1450). Termín »záští« pro označení válek mezi feudály užíval již R i e g e r (n. př. op. cit., I., str. 80, kde hovoří o záštích a záhubách). Nejnověji a nejdůsledněji jej užil V. V a n ě č e k, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 174. K termínu »válka« srv. n. př. Listář II., str. 155 (č. 198 1442): »Poňavadž Táborští pravie, že sě jim to v přiměří stalo a pán praví, že v válce odevřité bez přiměří...«; na »váletí« srv. n. př. AČ II., str. 432 (1446), podobně AČ III., str. 44. (1447).

⁷ K pojmu míru srv. V a n ě č e k, op. cit., tamtéž. Prvým a nejdůležitějším činem nového krále Jana Lucemburského je v pojetí kronikáře Petra Žitavského to, že »pacem in regno Bohemie ordinaverit« (Fontes, IV., Praha 1882, str. 175). Po míru volá tentýž kronikář verši: »O pax quam dulces epule tibi sunt, quia mulces. Celos quam terras cum tu scis pellere gwerras« (str. 143). Hlavním charakteristickým rysem stavu království v počátcích lucemburských je, že »florebat pax in Boemia, iustitiaque viget«.

Karla IV. hned na počátku jeho vlády v Čechách. Podobně byla motivována i některá ustanovení jeho kodifikačního pokusu.⁸

Ale i tehdy, kdy feudální právo takovýchto omezení ještě neznalo, nebyl vždy jakýkoliv násilný čin jednoho činitele považován za válku v právním slova smyslu. K tomu, aby takovéto nepřátelství bylo považováno za válku, bylo třeba, aby byla zachována určitá pravidla a náležitosti, jak je předepisoval feudální obyčej. Nebylo-li těchto podmínek dbáno, byla takováto činnost považována za protiprávní a nedovolenou, ba přímo za trestný čin.

Každé nepřátelství, které mělo být řádnou, dovolenou a právem uznanou válkou, musilo být především formálně započato. Tak tomu bylo běžně i v našem 15. stol. Za formální započetí záští byl všeobecně považován t. zv. opovědní list. Skutečným záštím v právním smyslu bylo tedy jen takové záští, které bylo řádně opověděno, t. j. oznámeno protivníkovi. V každém jiném případě byl násilný čin odtud plynoucí naopak prohlašován za delikt na př. »výboj« nebo »loupež«.⁹ Záležitosti šlechtické cti, které i jinak hrály ve feudálním světě velmi významnou a důležitou roli, docházely uplatnění i při soukromých nepřátelstvích. Proto také zpravidla jedna z válčících stran se snažila očernit svého protivníka tím, že jej obviňovala z toho, že spáchal násilí, aniž předem vypověděl nepřátelství. Takovéto obvinění bylo útokem na protivníkovu čest.¹⁰

Kromě formální opovědi byl k vypovězení nepřátelství požadován ještě určitý zvláštní důvod. Často slyšíme o tom, že jeden šlechtic vypověděl druhému válku, aniž ten, kterému bylo opověděno nepřátelství, měl k němu nějaké »viny«. »Vina«, která byla požadována k vypovězení nepřátelství,

⁸ Srv. *Majestas Car.*, čl. XXXV. (*Codex jur. Boh.* II., 2).

⁹ Srv. AČ II., str. 35—6 (1449). Aleš ze Šternberka píše Oldřichovi z Rožmberka o násilných akcích, kterých se dopustil Jindřich z Kolovrat na členech jednoty poděbradské. Násilné akce Kolovratovy jsou »noční lúpeží a výbojem«, neboť se jich dopustil v příměří mezi oběma jednotami. Velmi dobrým příkladem je dále korespondence Oldřicha z Hradce z r. 1448 (AČ IV., str. 12—13 a n.), v níž si stěžuje, že Jiří z Poděbrad zajal jeho otce Menharta, aniž mu dříve opověděl nepřátelství. Srv. dále AČ II., str. 288—289 (1451): »... toho jsme my nepoznali, ani nepoznáváme, by v tom pan Jiřík co proti příměří a proti úmluvám učinil; než učinil jest v tom záští, jako nepříteli svému řádně«. Násilí proti poddaným od cizí vrchnosti a jejich úředníků je pychem, zřejmě proto, že nebylo opověděno (AČ IV., str. 399 1443). Zabítí v příměří je »mordem neřádným« (R y n e š o v á - P e l í k á n, *Lístář IV.*, Praha 1954, str. 173 1450 č. 232). Odnětí Lokte p. z Ilburka Šlikem se stalo »nešlechtně a zrádně«, neboť Šlik neměl na Ilburka »žádné péče«, jak píše Aleš ze Šternberka Oldřichovi z Rožmberka v r. 1448 (srv. AČ II., str. 419 a n.; k celému případu odnětí Lokte srv. i U r b á n e k, op. cit., III., 2., str. 158).

¹⁰ Jak šlechtická záští souvisela s feudálním pojmem šlechtické cti, velmi dobře ukazuje opět korespondence Oldřicha z Hradce s Jiřím z Poděbrad po dobytí Prahy v r. 1448. Oldřich žádá Jiřího, aby propustil jeho otce a vytýká mu, že otce zajal, aniž mu opověděl. Neučiní-li tak, hrozí Oldřich Jiřímu, že bude »všem dobrým lidem žalovati i rozpisovati pánům i kniežatům okolním, kterak jemu a jeho otcí nepravost učinil«. Oldřich tedy hrozil ústním i písemným »haněním«. Podobně bylo n. př. agitováno asi proti Oldřichovi z Rožmberka, když zajal Jana Smila z Křemže (srv. stížný list bratří Příbík a Jiříka z Křemže z r. 1445 — *Lístář III.*, str. 1., č. 1.). Velmi typickým je i doklad ze sedmdesátých let 15. stol. o záští Racka Kocovského s Budějovicem. Hlavní obranou Budějovických bylo, že »jim bral neohradiv své cti«. K tomu velmi charakteristicky dodávají, že prý svoji čest zachovali lépe ve svém stavu než jiní ve svém (srv. AČ IV., str. 85., č. 32. 1475—6).

mohla být skutečností nejrůznějšího druhu. Všeobecně možno říci, že »vinou« byl rozuměn důvod k násilné svépomoci.¹¹ Takovouto »vinou« bylo nejčastěji předchozí neodůvodněné násilí z druhé strany. Poškozený prohlašoval útok za násilí bez opovědi, za bezpráví, »výboj« a žádal náhradu. Škůdce však takovýto názor odmítal. Poškozený mu tedy vypověděl záští, neboť škůdce měl k němu »vinu«. Uvážíme-li však, že ve čtyřicátých letech nebylo ve skutečnosti nikoho, kdo by mohl nějak závazně rozhodnout, která ze stran v takovémto případě mohla skutečně tvrdit, že má důvod k vyhlášení nepřátelství, je celkem jasné, že tento požadavek měl spíše účel vzbudit dojem, že v záští jde o »spravedlivé« nároky, než aby byl významnou kvalifikační skutečností. Potvrzuje to i okolnost, že »vinou« mohla být i skutečnost immateriální nebo domnělé povahy. Záští bylo na příklad vypovídáno proto, že protivník vypovídajícímu domněle škodil u některého významného činitele feudálního státu nebo politického života.¹²

V naprosto volném a ničím neomezeném provádění záští bránila ve čtyřicátých letech 15. stol. jediné landfrídní organisace. Landfrídní organisace vznikla v Čechách hned z jara 1440 přímo na podkladě mírného listu, který byl jakýmsi generálním landfrídem pro celou zemi.¹³ Jejím základem se staly krajské landfrídy, uzavírané nejdříve mezi šlechtou východočeských krajů. Landfrídní organisace měla především stmelovat a organisovat šlechtické straníky a sdružovat jejich vojenskou moc. Její úspěch tedy závisel od toho, jaká byla konkrétní situace v tom nebo onom kraji. Tak na východě, kde většina šlechty a měst byla utrakvistická, ustavily se landfrídy poměrně nejpevněji. Naproti tomu jinde, zvláště na jihozápadě Čech, kde

¹¹ Velmi dobrým příkladem je opět vzájemná korespondence Oldřicha z Hradce s Jiřím z Poděbrad po dobytí Prahy z r. 1448 (srv. AČ II., str. 15 a n.) Oldřich si stěžuje, že Jiří zajal jeho otce Menharta, aniž Menhart měl k němu nějaké »viny« a aniž Menhartovi opověděl. Chtěl prý jej tak »svévolně bez viny utisknouti proti řádu, obyčeji a právu země této«. Srv. dále AČ III., str. 25. (1443): Mikuláš Trčka žaluje Oldřichovi z Rožmberka na Rakušany, že spáchal násilí, aniž se Trčka něčím »provinil« proti rakouskému vévodovi nebo rakouské zemi. Protože nebylo takovéto »viny«, je spáchané násilí »bezprávím«. Trčka prohlašuje, že nemíní tuto věc dále snášeti a odpoví prý násilím sám. Jiným typickým případem bylo záští mezi Ješkem Svojanovským z Boskovic a Pertoldem z Lipé. Ješek odňal Pertoldovi v r. 1449 rajhradský klášter, který tento měl v »opravě« a v »držení«, aniž Pertold měl na Ješka »nějaké péče«. Ješek počal nepřátelství bezdůvodně (aniž měl k p. z Lipé nějaké »viny«). Nepřátelství však nadto započal ještě bez opovědi. Násilné dobytí kláštera bylo uskutečněno ve čtvrtek a opovědné listy Ješek zaslal teprve v neděli. Velmi dobře tu vystupuje i spojení se záležitostmi šlechtické cti. V dopise Jindřicha z Lipé, kterým Jindřich informuje o celé věci jihlavský sněm, se výslovně praví, že se Ješek dotýká cti svého protivníka (t. j. Pertolda z Lipé). Proto prý také bratr Pertoldův, Jindřich z Lipé, o celé věci sněm informuje (srv. AČ II., str. 258—9, 1449). R. 1448 (AČ II., str. 420) si stěžuje Šlik na Viléma z Ilburka, že »on ten kraj vždy hubil, bráním a pálením, nemaje k nám a zvláště ke mně žádnú vinu spravedlivú«. Podobně si stěžuje Aleš ze Sternberka, že »nemaje k synu mému nižádné viny, svévolně JMt jemu jest opověděl...« (AČ II., str. 26., 1448). Jan z Cimburka v r. 1449 píše o Ješkovi Svojanovském, že »zemí naši huble svévolně, neb bohdá žádněj v pravdě vinny k této zemi nemá...« (Listář IV., str. 87, č. 108).

¹² Srv. AČ II., str. 416—7 (1447).

¹³ Je to velmi dobře patrné z úvodu krajských landfrídních zápisů. Srv. čl. 1. landfrídu kraje boleslavského (AČ I., str. 250) a zápis landfrídu čtyř spojených krajů — kouřimského, čáslavského, chrudimského a hradeckého — čl. 1. (tamtéž, str. 257).

nebylo mezi šlechtou stranické jednolitosti, landfrídní organisace nenabyla nikdy takového významu.¹⁴

Krajský landfríd byl uzavírán smlouvou mezi shromážděnou šlechtou a zástupci měst kraje. Obsahem těchto smluv byl především závazek míru a pokojného řešení vzájemných sporů mezi jednotlivými účastníky landfrídu.¹⁵ Požadavek vzájemného míru byl nutný, měl-li landfríd vystupovati navenek k prosazení zájmů šlechty v něm sdružené s náležitou vahou. Landfrídní smlouvy neměly být závazné jen pro signatáře, nýbrž i pro osoby nepřítomné na krajském sjezdu, kde byl landfríd uzavírán. Takovéto osoby měly do určité lhůty zaslati svoje přiznávací listy.¹⁶ V landfrídních smlouvách byly konečně vyhlašovány i sankce na všechny rušitele landfrídu nebo na osoby ze šlechty, které k landfrídu svého kraje odmítly přistoupit.¹⁷

K tomu, že budou mezi sebou zachovávat vzájemný mír, se příslušníci vládnoucí feudality nezavazovali ve čtyřicátých letech 15. stol. jen v landfrídních smlouvách. S podobným závazkem se setkáváme i v jiné svérázné organizační formě české šlechty — v šlechtické jednotě. Strakonická jednota, která hrála tak významnou roli v politickém životě čtyřicátých let, byla po této stránce vlastně také jakýmsi landfrídem. Ovšem landfrídem vybudovaným ne na teritoriálním podkladě kraje, nýbrž na základě osobního spolku. Členové jednoty přijímali na sebe rovněž závazek vzájemného míru a pokojného řešení sporů.¹⁸ Jednota se od landfrídu po vnější stránce lišila především tím, že ve smlouvě, kterou se jednotlivci mezi sebou sdružovali, byl otevřeně formulován bojový a konkrétní cíl šlechtické strany, která jednotu tvořila. Jinak však soudobý názor zřejmě mezi jednotou a landfrídem rozdílu nečinil.¹⁹ Podobně jako strakonická jednota byla uvnitř organizována i jednota poděbradská, která se vytvořila přímo ze svazu východočeských landfrídů.²⁰ Landfrídní organisace, jsouc ve čtyřicátých letech převážně omezena jen na východ země, nikterak drobné války, zvláště na jihu a jihozápadě země, nevylučovala. Vzájemná záští feudálů nanejvýše jen omezovala.

Po formální stránce bylo záští zahajováno opovědním listem, kterým bylo

¹⁴ Srv. k tomu Rieger, op. cit., str. 76, zvl. pozn. č. 13.

¹⁵ Čl. 2., 3., 10. zápisu čtyř spojených krajů a čl. 2. a 4. zápisu boleslavského landfrídu.

¹⁶ Rieger, op. cit., str. 77.

¹⁷ Srv. výše pozn. č. 21. a Rieger, tamtéž.

¹⁸ Zápis strakonické jednoty z 8. února 1449 (AČ II., str. 244 a n., zvl. str. 245).

¹⁹ Analogii a příbuznost obou institucí — jednot a landfrídů — tušil zřejmě již Rieger, který se však jednoznačně nevyjádřil (op. cit., str. 81.). K otevřeně formulovanému cíli jednoty srv. zápis strakonické jednoty v úvodu. K soudobému názoru na jednotu a landfríd srv. opovědní list Mikuláše Trčky Oldřichu z Rožmberka, kde jednota a landfríd zřejmě splývá (Listář IV., str. 216, č. 288, 1450).

²⁰ Ze čtyř východních krajů se formálně jednota utvořila na sjezdu v Kutné Hoře 24. června 1448 — o této události je však poměrně málo zpráv (srv. Urbánek, op. cit., III., 2., str. 264).

protivníku vyhlašováno nepřátelství. Opovědní listy mívaly typický, praxí ustálený obsah. Nejčastěji přicházejí opovědní listy, v jejichž textu opovídací prohlašuje, že »ohražuje svoji čest« vůči adresátovi. Jinými slovy opovídací zde dával najevo, že adresát listu je bezecným člověkem, se kterým nechce mít nic společného. Takováto osoba, jako člověk beze cti, nemůže být opovídacímu ničím jiným než nepřítelem. Tento typ opovědních listů ukazuje dobře, jak v mentalitě středověkého feudála souviselo vypovídání nepřátelství úzce s otázkami šlechtické cti. »Ohražení cti« bylo tedy největší urážkou, kterou bylo možno šlechtici učinit. Podobný význam měla i jiná obvyklá fráze, kterou se v opovědních listech vyhlašovalo nepřátelství. Opovídací oznamoval opovědním listem svému nepříteli, že se »jej vystříhá«. Méně urážlivý je třetí obvyklý slovní obrat, ve kterém slibuje opovídací, že »bude mít péči« na toho, komu opovědní list zasílá. Opovídací zde chtěl vyjádřit, že k adresátovi opovědního listu se bude nadále chovat jako ke svému nepříteli, kterého je nutno pečlivě sledovat a bedlivě pronásledovat a před kterým je třeba se mít jako před nepřítelem na pozoru.²¹

V opovědních listech se však nesetkáváme s nadávkami ani hrubými urážkami.²² Naopak zpravidla je dbáno všech zdvořilostních oslovení a titulů, kterých vyžadovala feudální kurtoasie. Úzké spojení mezi vyhlašováním

²¹ Opovědních listů v poměru k ostatním dokladům o zášti je zachováno poměrně méně. Mnohé také zůstaly v edicích nepublikovány (srv. Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka). Je proto nutno v dokladech se neomezovat jen na desetiletí čtyřicátých let. K »ohražení cti« srv. n. př.: »Drslav z Letín, Janek z Domašic... ohrazujem se proti...« (AČ IV., str. 379, 1419 — seznam osob, které opověděly Praze); dále srv. doklady o zášti Racka Kocovského s Budějovickými (AČ IV., str. 64 a n., 1472—84); dále opovědní listy proti Jiřímu z Poděbrad: opovědní list Beneše z Doupova (AČ IV., str. 124, 1466) »... Protož vystříhám se proti Vaší Královské Milosti, a svú čest proti vám ohrazuji... že VKMtí a vašim služebníkuom a poddaným světským i duchovním nepřítel chci býti...; opovědní list Pražanů proti Zdenkovi ze Šternberka a opovědní list služebníků Zdenka ze Šternberka proti králi Jiřímu (AČ IV., str. 140 a n.); opovědní list Lva z Rožmítálu proti Janovi z Rožmberka (AČ I., str. 230, 1469); dále srv. List. IV., str. 210, č. 288, 1450, str. 215, č. 299, 1450 a str. 220, č. 311, 1450 (opovědní list Jiřího z Poděbrad proti Jindřichovi z Rožmberka — »vystříhám se a svú čest ohrazuji proti tobě...«). K »vystříhání« srv.: AČ IV., str. 380, 1419 — »Jan z Hrádku řečený Lopata... vystříhamy se proti tobě, pane Oldřiše...«; ibd. str. 379. »Maceji mladší z Lipé, vystříhamy se proti tobě...«; Listář III., str. 263, č. 374, 1447 — Tomáš z Chotěmic opovídá Oldřichovi z Rožmberka u příležitosti poprav Jana Šmíla »A proti TMtí se vystříhám i proti tvým poddaným a nechci ničímž vinen býti, poněvadž již tomu rozumím, že na TMtí péči mám...«. K »péči« srv.: korespondenci Oldřicha z Hradce s Jiřím z Poděbrad v AČ IV., str. 12—13; k péči i ohrazení srv.: Listář III., str. 371 č. 523, 1448: »... nikdy se jemu neohradiv, an péče žádné naň neměl...«. K termínu »opověděti« srv.: AČ IV., str. 394, 1450, Listář III., str. 378 č. 535, 1448 a Listář IV., str. 211, č. 290, 1450.

²² Tomu neodporují hrubé urážky, kterých užil v r. 1450 proti Oldřichovi z Rožmberka Jiří z Poděbrad (srv. Listář IV., str. 221—2, č. 317 a 318). Jiří Oldřichovi v opovědním listu píše: »Přivodímť ku paměti, kteraks mi se byl pode cti a vieru zavázal i výše proti mým nepřítelóm pomáhati, a jestli že by toho neučinil, podvolils se, abychom tě měli za zrádci a za z kurvy syna« (č. 318). Zde nejde totiž o normální opověď, nýbrž o vypovězení nepřátelství pro porušení předtím již sjednaného míru, který byl zajištěn »základem cti a víry« (podrobněji srv. níže v kapitole o příměří a míru). Proto nadávky v takovémto případě byly možné a přípustné. — Za toto upozornění, jakož i za jiné cenné připomínky, děkuji recensentovi této práce, členu korespondentu ČSAV prof. dr. V. Vaněčkovi.

nepřátelství a záležitostmi šlechtické cti dobře ukazuje i na to, jak brutální násilí zneužívané k sobeckým cílům bylo feudální kulturou idealisováno a zastíráno.

PRŮBĚH ZÁŠTÍ — HOLDY A ŠACOVÁNÍ

Průběh nepřátelství býval veden rozličnými prostředky. Povětšinou se vzájemná záští vyčerpávala v drobné kořistné válce, v přepadání a plenění.²³

Poměrně zřídka se setkáváme s rozsáhlejšími vojenskými akcemi nebo s fyzickým zničením protivníka.²⁴ Účelem záští bylo ve většině případů daleko spíše dosáhnout výhodných podmínek pro sebe při uzavírání míru, získat kořist a poškodit protivníka. Ostří kořistné a záškodnické války bylo tak namířeno především ovšem proti poddaným soupeřících stran. Běžná válečná akce zpravidla vyhlížela tak, že ozbrojená jednotka jednoho soupeře vyplnila poddanskou vesnici svého nepřítele, spálila poddanské usedlosti, odehnala dobytek a zajala poddané. Jiným rovněž obvyklým způsobem vedení nepřátelství bylo přepadávání poddaných a služebníků protivníkových spojené s olupováním a zajímáním. Značná část zachované korespondence feudálů z této doby se týká také skutečně žádostí za propuštění poddaných a služebníků, vydání uloupených věcí, stížností na násilí a pod.

Pro poddané však nebylo rozhodně výhodou ani to, nesáhl-li opovědný nepřítel jejich vrchnosti hned k bezprostřednímu násilí. V takovémto případě se setkáváme zpravidla se zjevem typickým pro poddanské poměry u nás v 15. stol. — s institucí »holdů«. Název »holdy, braní holdů« se ve skutečnosti označovala dvojí situace. V prvním případě je nutno »holdy« rozuměti jednorázové výkupné, které platí poddaní nepříteli své vrchnosti za to, že jejich vesnici nevyplení.²⁵ Šlo zde tedy v podstatě o výpalné. V druhém případě, bezpochyby daleko obvyklejším, jsou »holdy« pravidelně placené dávky, které platí poddaní z určitých vesnic opovědnému nepříteli své dědičné vrchnosti.²⁶ V soudobé praxi se však mezi obojím asi valný rozdíl

²³ Obsah záští dobře charakterisuje Listář II., str. 313, č. 367, 1444, jako »šacuňkové, holdové a vzatkové«. Dobrými a typickými doklady je dále seznam škod, které učinil Oldřichovi z Rožmberka Jaroš z Drahonice se svými spojenci (Listář II., str. 313, č. 367, 1444). Podobně cenným je i seznam škod v záští mezi Rackem Kocovským (AČ IV., str. 85 a n.).

²⁴ Takovým případem bylo záští Viléma ze Šumburka proti Vendovi z Ilburka. Vilém Venda zajal, dobyl jeho hrad Egrberk u Kodaně a umožnil jej ve vězení (srv. Urbánek, op. cit., III., 1. str. 819). K dobytí hradu došlo v r. 1443.

²⁵ Nejasně vykládal věc V. Brandl, který ve svém Glossariu (Brno 1876) pod dvěma hesly (»hold« a »holdovati se«) uvedl toto: »hold« = 1. Huldigungseid, 2. Die Unterthänigkeit, 3. Die Fronabgabe, 4. Die Brandschatzung; »holdovati se« = 1. sich unterwerfen, Brandschatzung leisten, 2. huldigen, 3. brandschatzen... U bodu č. 3. prvního hesla však neuvádí a nevysvětluje nic bližšího. Velmi dobře naproti tomu vystihl podstatu »holdů« již H. Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha 1898, str. 62—65. Toman správně ukázal, že holdování mělo svůj »základ v poměru poddaných k pánům«. Nedostatkem jeho výkladu je však to, že vycházel téměř výhradně jen z analogie cizích právních řádů a nikoliv z domácích pramenů.

²⁶ Na pravidelnost těchto dávek n. př. ukazuje list císaře Zikmunda Oldřichovi z Rožm-

nečinil a obojí bylo prostě »brání holdů«. Patrně nebylo také nutno ani nějaký terminologický rozdíl činit, neboť obojí — jednorázové výpalné i pravidelné dávky — byly v podstatě pojmově velmi blízké, neboť i jednorázové výpalné bylo možno jistě opakovati bez zvláštního omezení. »Holdy«, které byly vybírány jako pravidelné dávky, nebyly ničím jiným než poddanským úrokem. Ukazuje na to velmi jasně především termín placení »holdů«, který se shodoval s termíny, kdy byly placeny poddanské úroky. Proto se také hovoří o »holdech svatohavelských« a pod.²⁷ Již samo označení těchto dávek jako »holdů« ukazuje rovněž velmi jasně na to, že poddaní jednoho soupeře jimi »holdovali«²⁸ protivníku své vrchnosti čili že se k němu chovali po této stránce jako ke své pozemkové vrchnosti. Mělo-li vybírání »holdů« od cizích poddaných důsledky i na ostatní složky pozemkové vrchnostenské pravomoci dědičné vrchnosti, je těžko přesně říci. Zdá se, že nikoliv. Rozhodně »holdující« poddaní zůstávali formálně dále poddanými své dědičné vrchnosti. Alespoň vynucení slibu člověčenství bylo považováno za porušení pravidel o vybírání »holdů«.²⁹ Donucování poddaných nepřítele k robotám, zřejmě tam, kde to bylo místně možné, se však připouštělo.³⁰

Vybírání a ukládání »holdů« se v praxi provádělo tak, že opovědný nepřítel zasílal do vesnice, ze které chtěl bráti »hold«, t. zv. holdovní list. V něm buď přímo stanovil své požadavky v konkrétních mírách s udáním požadovaných peněz či věcí, nebo v něm vyzýval poddanské obyvatele k tomu, aby se dostavili na určité místo za tím účelem, aby se s nimi o tom mohl smluviti. Každý takový požadavek býval sankcionován pohrůžkou rozličnými násilnostmi (požadované bylo vymáháno »pálením, pleněním, šacováním«). Neuposlechnutí této výzvy mělo skutečně za následek násilnou akci, při které byl poddaným odebrán dobytek a někteří z nich zajati. Ode-

berka, kde oznamuje, že zapsal určité zboží, kdysi kláštera břevnovského, bratřím Zmrzlíkům a současně jej žádá, aby rožmberští úředníci na Zvíkově z tohoto zboží nevybírali »holdy« (srv. Listář I., str. 213, č. 319, 1437). Rožmberk odpovídá císaři (tamtéž, str. 215, č. 321, 1437), že dotyčné zboží nedrží žádnými »holdy«. Podobně srv. tamtéž, str. 155, č. 228, 1433 — »držeti v holdu ke Zvíkovu«. Na pravidelnost těchto dávek ukazuje n. př. i tábořská kronika Mikuláše z Pelhřimova (K. H ö f l e r, *Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, Vídeň 1865, II., str. 484): »... tyrannice et gentiliter opprimebant et census ab eo, quem holdy vocant, indifferenter etiam a fidelissimis sine misericordia exigebant...«. Příznačné je, že užívá termínu »census«, obvyklého pro pravidelné dávky. Dobře vyplývá rovnítko »holdovati« = odváděti pravidelný úrok i z AČ V., str. 322 (1471). Na trvalost těchto dávek posléze ukazuje i to, že »holdy« se v příměří »propouštějí« — srv. n. př. Listář II., str. 252, č. 283, 1443. U vybírání »holdů« jako pravidelných dávek je možno upozornit i na určitou paralelu s immobiliární exekucí staršího českého feudálního práva. Zvodem získával exekvent podobná práva na pravidelné dávky na statku exekutově, na který byl zveden. Nebyly-li mu tyto dávky placeny, mohl při t. zv. »panování« bráti poddaným exekutovým dobytek podobně jako nepřítel, který cizí poddané »obholdoval«, ovšem za asistence úředních orgánů ve formách regulované svépomoci.

²⁷ Srv. Listář, II., str. 35, č. 47, 1439: »Item holdové svatohavelští najprv příští, aby brání byli bez překážky podle milosti bez povýšení...«

²⁸ »Obholdovati« — srv. Listář II., str. 252, č. 367, 1443.

²⁹ Srv. AČ II., str. 259, 1449.

³⁰ Srv. AČ IV., str. 238 (1431).

brání dobytka se mohli poddaní ještě někdy v poslední chvíli vyhnout tím, že dobytek »vyručili«.³¹

V instituci »holdů« se snad nejlépe zračí, jak soukromá záští byla pro vítězné feudály ve skutečnosti lukrativním podnikem. Záští a »holdy« nebyly v podstatě ničím jiným než způsobem, jak feudál zvyšoval svoje příjmy na úkor druhého feudála a poddaných samých. Běžně se také u nás v 15. stol. setkáváme s tím, že téměř každý jen poněkud významnější feudál drží nějakou cizí poddanskou vesnici »v holdech«. Držení »v holdech« se tak stává u nás v 15. stol. přímo jedním druhem feudálního právního poměru k půdě.³² V »holdu« bere feudál od poddaných feudální rentu a »hold« je mu i vítanou příležitostí k tomu, jak pohrůžkou násilí získat více než kolik by získal ve formě normálního poddanského úroku.³³

»Holdy« konečně velmi plasticky ukazují, do jaké bídy uváděla poddanský lid vzájemná nepřátelství mezi šlechtou. Poddaní byli denně vystaveni nejhrubšímu násilí a kvůli vojenské soldatesky feudálů znepřátelených s jejich dědičnou vrchností. Kromě toho jistě ne každá pozemková vrchnost respektovala to, že její poddaní splnili svoji poddanskou povinnost tím, že vše, co měli na poddanské úroky, odevzdali jako »hold« nepříteli. Poddanští obyvatelé venkovských vesnic ocitali se tak bezpochyby často ve dvojím nebo i několikerém ohni.

Jiným běžným způsobem vedení nepřátelství bylo zajímání osob a jejich věznění. Nejčastěji zajímal nepřítel poddané a služebníky protivníkovy. Zajatí byli věznění na nepřátelských hradech a běžně se jim říkalo »vězňové«. Takovéto »vězně« měl na svém hradě téměř každý feudál.

Zajatci byli zajímání a věznění proto, aby bylo za jejich propuštění získáno výkupné — byli »nošení« na nepřátelský hrad a tam »šacování«, t. j. za jejich propuštění požadováno výkupné.³⁴ Byl-li však někdo přepaden nepřítelem,

³¹ O tom, jak byly holdy vybírány velmi dobře informuje 33 příkladů holdovních listů v AČ IV. (str. 165 a n.).

³² Typickým dokladem toho je n. př. list Jana Hertvíka z Rušinova táborským z r. 1441 (AČ I., str. 366). Píše jim, že také bránili svých »holdů« v Rakousku, ač prý nebyly jejich »dědičnými«. Proto prý landfríd čáslavský, jehož jménem píše, musí tím spíše bránit svých dědičných poddaných. Podobně srv. smlouvu mezi císařem Zikmundem a táborskými z r. 1436 (AČ III., str. 450—1).

³³ Dobře je to patrné již z úmluv zdických (AČ III., str. 250), kde je dokonce výslovné ustanovení o tom, že na »obholdovaných« zbožích mají sice být vybírány příští svatohavelské úroky, ale s přihlédnutím k tomu, zda je vůbec možno, aby je poddaní platili. Kdyby je poddaní nemohli »pro chudobu« dáti, nemají být vymáháni násilím. Velmi dobrým dokladem je i odpověď Tábořských na žaloby proti nim vznesené na sněmu čtyř spojených krajů v Kutné Hoře v r. 1442. Tábořským je vytýkáno, že za příměří holdovali zvěřinecké panství. Na to odpovídají, že tak sice učinili, ale prý jen proto, že byli o to přímo požádáni (od poddaných??), aby prý někdo jiný toto panství neholdoval a nebral na poddaných desetkrát více nežli oni.

³⁴ Srv. Listář II., str. 323, č. 367 (1444): »A potom po těch úmluvách jest Pihla z Kluk, člověk můj, jsa na Thabor jat, šacován: musil šacuňku dáti jim 4 kopy 20 gr. A Tenyek z Jehnědna, služebník můj z hradu Zvíkovského, jat jsa, musil šacuňku dáti 5 kop...« K »nošení« srv. Listář II., str. 149, č. 192 (1442): »a chudé lidi naše jímajíc do Němec k šacuňku nosie...« K šacování srv. dále ještě n. př. Listář II., str. 29, č. 41 (1439): ...posielám priepis úmluvy, kteráž se jest stala o vězně na Helffenburce, kteréžto Mathiáš

nemusil být vždy hned zajat a uvězněn. Dosti obvyklým bylo i to, že přepadený byl přinucen ke slibu, že v určité lhůtě zaplatí určitou sumu peněz. Pro případ, že by snad nemohl zaplatiti byl zároveň donucován ke slibu, že se bude v téže lhůtě »stavěti«, t. j. že se dobrovolně vydá jako vězeň do moci toho, kdo jej k takovému slibu přinutil.³⁵

Dosáhnouti propuštění uvězněného zajatce bylo možno především zaplacením výkupného či »šacuňku«. Jinak bylo nutno, aby zajatce někdo »vyručil«. Zajatý tu byl pak propuštěn proti závazku jiné osoby, která jej »vyručovala«. Osoba, která zajatce »vyručila«, se zavazovala, že jej opět »postaví« (t. j. vydá v moc toho, kdo jej zajal) v určité lhůtě nebo za určitých podmínek. Vyručení spočívalo dále v tom, že vyručující složil určitou sumu peněz, kterou odevzdal tomu, kdo zajatce propouštěl, nebo kterou mu jinak zajistil. O takto propuštěném zajatci se říkalo, že má určitý »rok«, ke kterému se musí stavět.³⁶

Byl-li zajatec propouštěn nadobro, musil zpravidla slíbiti, že nepodnikne v budoucnu nic proti tomu, kdo jej věznil, že se na něm nebude za svoje zajetí mstít, ani že na ně nebude ve zlém vzpomínati.³⁷

Zajímání cizích poddaných splývalo asi v praxi začasť s obstavováním pro dluhy. Zajímající, nebylo-li předem formálně opověděno nepřátelství, patrně často na stížnost vrchnosti zajatých tvrdil, že nejde o žádný nepřátelský čin, nýbrž o normální svépomocný »stavuňk« pro dluhy.³⁸

PŘÍMĚŘÍ A MÍR

Vzájemná záští mezi jednotlivými feudály mohla být kdykoliv přerušena nebo skončena. V obojím případě uzavíraly obě soupeřící strany o tom smlouvu.

V ní se strany především umlouvaly buď o dočasném či prozatímním přerušení nepřátelství, nebo o jeho definitivním skončení. V prvním případě

když propustiti měl, i šacoval jě v tom...«. O mučení pro šacuňk srv. AČ III., str. 25 (1443). O šacování ze starší doby srv. mnoho dokladů v popravčí knize rožmberské [n. př. č. 22, 23 (1409), 28 (1423) — Marešovo vydání v Abhandlungen d. Königl. Gesellschaft d. Wissenschaften, VI. ř., díl. IX., Praha 1878].

³⁵ Srv. Listář II., str. 146, č. 188 (1442): rožmberský poddaný byl přepaden táborskými služebníky, oloupen o koně a přinucen k závazku, aby zaplatil určitou sumu peněz, jinak, že se bude musit »stavovat, kdež oní káží«. Podobně AČ II., str. 35 (1449) — pán se zastává svého služebníka proto, že jej jiný šlechtic zajal a »slibem zavázal ke stavění«.

³⁶ Srv. Listář II., str. 254, č. 286 (1443): »... a jalí dva sedláky z té vsi a chtiec je na Orlík vésti, a tak jsú je susedé z Hlubockého zbožie vyručili, dobytek i koně osumetctíma kop aby dali od úterka kterýž najprv přijde, v témni; a ti dva sedláka každého dali v deset kop a týž rok na postavenie...«. Dále srv. tamtéž, str. 271, č. 314 (1443): »... vyznáváme tiemto listem... že jsme vyručili a mocí listu toho vyrukujem vězně Frídricha řečeného Maysnar... od urozeného pána, pana Oldřicha z Rožmberka, z vězení, slibujíc pod svú ctí a vierou vězně svrchupsané, když nám oprávcé... káží a rok položie k opravám, v moc svrchupsaných oprávcí postaviti...«.

³⁷ Listář II., str. 261, č. 414 (1444): AČ IV., str. 251 (1438).

³⁸ Ještě r. 1520 se velmi jasně rozlišuje mezi »vsazením« (= neoprávněným zajetím cizího poddaného) a »stavením právem« — srv. AČ I., str. 107, č. 44 (1520).

byla smlouva označována jako smlouva o příměří, v druhém jako smlouva o míru. Mírem byl mezi stranami obnovován stav dokonalého přátelského souladu a s konečnou platností i vyřešeny všechny vzájemné nároky a nahrazeny škody záštím způsobené. Příměřím ustávalo sice také nepřátelství mezi stranami, ale jen na čas. V 15. stol. u nás označují strany umluvené příměří nebo mír stereotypně v textu smlouvy jako příměří nebo mír »křesťanský«. ³⁹ Tímto označením se mělo bezpochyby smlouvě o příměří nebo o míru dodat jisté morální a náboženské závaznosti. Nelze tu patrně ani zcela vyloučit domněnku o tom, že šlo snad i o pozdní ohlas starých »božích mírů« u nás. Fakt, zda byl uzavřen mír či příměří, se projevoval i ve vzájemném oslovení feudálů podle pravidel feudální šlechtické zdvořilosti. Osoby, které mezi sebou uzavřely příměří, byly si navzájem jen »bratry příměrnými«, nikoliv »přáteli milými«, jak znělo běžné oslovování. ⁴⁰

Smlouvy o příměří neměly u nás v 15. stol. jednotné povahy. Podle jejich obsahu a funkce je můžeme dělit do dvou skupin. Prvou skupinu tvoří smlouvy, které lze snad nejlépe označit jako smlouvy o skutečném příměří. Jím je vzájemné nepřátelství přerušováno opravdu jen dočasně a nikde se v nich nepočítá s definitivním skončením nepřátelství. Druhou skupinu tvoří naopak smlouvy, ve kterých sice také strany podle doslovného znění textu smlouvy uzavírají příměří, jenomže toto příměří má ve skutečnosti již funkci předběžného, prozatímního míru. Klid zbraní má umožnit mírová jednání, restituci a náhradu škod, rozhodnutí o vzájemných nárocích a činnost ubrmanů. V obou případech je však ve smlouvách přesně stanovován termín, do kdy má trvat klid zbraní mezi stranami. Ve smlouvách o skutečném příměří bývají uvedeny i přesně stanovené a terminované lhůty pro ukončení příměří před umluveným termínem. ⁴¹

Rozdíl mezi oběma druhy smluv o příměří lze dále sledovat i na jiných úmluvách, které ve smlouvách o příměří typicky přicházejí. K takovýmto vedlejším úmluvám patří především úmluvy o holdech a zajatcích neboli

³⁹ Srv. AČ II., str. 284 (1450), kde ubrmané vypovídají stranám »pravý mír a pokoj křesťanský«. Jiří z Poděbrad a Oldřich z Hradce (tamtéž) uzavírají mírovou smlouvu: »boží pravý a křesťanský mír ... činíme«. Listář II., str. 25, č. 36, 1439: »... vstúpili jsme a vstupujeme v pravé a křesťanské příměří ...«. Jinak dokladů je však celá spousta.

⁴⁰ Srv. AČ V., str. 322 (1471): »Službu svou vzkazují, urozený příteli a bratře milý běhu příměrného!«. Obvyklý počátek každého dopisu »službu svou vzkazují« byl rovněž v těsné souvislosti se záštím. Takovéto oslovení bylo možné jen tehdy, nebylo-li mezi korespondujícími vzájemného nepřátelství. Při tom se však někdy rozlišovalo i mezi mírem a příměřím. V příměří bylo užíváno: »služba času příměrného« (srv. Listář II., str. 272, č. 315, 1443, pozn. č. 1.). Srv. k tomu dále AČ II., str. 416, 1446: »Pověděl mi pan Rabštejn, že Holický jemu řekl, aby jemu ote mne služby nepověděl, že můj přítel není, a že mi chce škoditi kdež může ... Buoh vie, žebych mu raději slúžil ...«. AČ IV., str. 13, 1448: »Jehožť vždy věřím, pane, že se toho neráčíš dopustit, a mů službu zachováš ...«. — dříve Oldřich z Hradce Jiřímu z Poděbrad po dobytí Prahy.

⁴¹ Typickými příklady příměří, které je prozatímním mírem, jsou: smlouva hradecká a pelhřimovská z r. 1449 mezi jednotami (AČ II., str. 250), smlouva vildštejnská z r. 1450 (tamtéž, str. 274) a příměří Oldřicha z Rožmberka s Tábořskými z r. 1443 (Listář, II., str. 251, č. 283). Typickými příklady skutečných smluv o příměří jsou příměří Oldřicha z Rožmberka s Tábořskými z r. 1439 (Listář, II., str. 25, č. 36 a str. 35, č. 47).

vězních. Ve smlouvách o skutečném příměří bývala praxe taková, že se strany dohodly o tom, že budou nadále vybírat během záští získané holdy a zavazovaly se jen k tomu, že jejich zaplacení nebude vymáháno násilím a že holdovní dávky nebudou zvyšovány a budou vybírány »s milostí«. ⁴² Ve smlouvách o příměří, které bylo již prozatímním mírem, bývalo naopak od vybírání holdů upouštěno. ⁴³

Zajatci bývali v příměří obojího druhu propouštěni. Nikoli však definitivně, nýbrž jim byl dáván »rok« podobně jako při »vyručení«. Propuštění bylo obvykle omezeno dobou trvání příměří. K propuštění zajatců bylo někdy třeba zvláštního »základu«, stejně jako při vyručení. ⁴⁴

Vedle těchto typicky přicházejícím úmluv setkáváme se ve smlouvách o příměří ještě ojediněle s některými dalšími úmluvami. Jsou to na příklad úmluvy o »svobodě« cest a silnic, »svobodě« obchodu a trhů a pod. ⁴⁵

Každá smlouva bývala zajišťována rozličným způsobem. Nejobvyklejší zajištění bylo dvojího druhu: hmotné a ideální. Hmotnou zárukou toho, že úmluvy obsažené ve smlouvě o příměří budou dodrženy, býval zpravidla »základ«, t. j. v podstatě peněžitá konvenční pokuta, jejíž vyplacení pro případ porušení smluvních podmínek bylo nadto ještě zajišťováno rukojmími. ⁴⁶ Kromě této hmotné záruky bývaly smlouvy o příměří zajišťovány ještě ideálně »nejvyšším základem cti a víry«. ⁴⁷ Strany v této záruce prohlašovaly, že mají ztratit čest v případě porušení příměří. Poněkud komicky a současně i příznačně působí okolnost, že se strany obvykle nespokojovaly ve smlouvě o příměří jen tímto »nejvyšším základem«, nýbrž že vedle něho umlouvaly ještě zajištění peněžitým základem. ⁴⁸

K důležitým zárukám smluv o příměří náleželo dále ustanovení o tom, jak mají být řešena všechna porušení příměří. Spory tohoto druhu byly svěřovány arbitrárnímu rozhodnutí t. zv. ubrmanů či oprávců, kteří byli současně ve smlouvě o příměří jmenováni. Tam, kde bylo příměří smlouváno jako prozatímní, neomezovalo se arbitrární rozhodování ubrmanů jen na případy porušení příměří a jejich jmenování ve smlouvě nebylo také jen pouhou zárukou smlouvy. ⁴⁹

Smlouvy o příměří, které vedly k uzavření míru, měly obsahově mnoho styčných bodů se zápisy o zemském nebo krajském míru (landfrídními smlouvami). Úmluvy o holdech a zajatcích byly totiž i tradičními obsaho-

⁴² Srv. n. př. Listář II., str. 35, č. 47: »... Item holdové svatohavelští najprv příští aby bráni byli bez překážky podle milosti bez povyšení. Pakli by se které proti tomu zpečovali a holdu dāti nechtěli, takoví mohú k tomu připraveni býti bez překažky naše...«.

⁴³ Srv. Listář II., str. 252, č. 283, 1443 a smlouvu vildštejnskou (AČ II., str. 277).

⁴⁴ Srv. příměří citovaná výše v pozn. č. 44.

⁴⁵ Srv. citovaná příměří Oldřicha z Rožmberka z r. 1439.

⁴⁶ Srv. n. př. tatáž příměří Oldřicha z Rožmberka; dále srv. smlouvu vildštejnskou, kde ještě další zajištění »ležením a láním«.

⁴⁷ Srv. vildštejnskou smlouvu nebo příměří Oldřicha z Rožmberka z r. 1443 (Listář II., str. 251, č. 283).

⁴⁸ Srv. předchozí poznámku.

⁴⁹ Podrobněji srv. níže v kapitole o »oprávcích a ubrmanech«.

vými složkami zemských nebo krajských landfrídních smluv. V landfrídních smlouvách však takovéto úmluvy nepatřily k podstatné části jejich obsahu, nýbrž jejich význam spočíval spíše v tom, že jimi byly vytvářeny předpoklady, aby landfrídní smlouva mohla vůbec vejít v život. Mělo-li být totiž nadále zajištěno smírné vyřizování vzájemných sporů mezi krajany, bylo ovšem především nutno odstranit všechno, co natropila předchozí záští. Proto se v landfrídních smlouvách setkáváme s úmluvami o holdech, zajatcích a jejich šacování, o ubrmanech a pod. Takováto ustanovení měl mírný list z r. 1440 i krajské landfrídy z jara téhož roku.⁵⁰

Mír byl zpravidla uzavírán po předchozím příměří a rozhodnutí o všech vzájemných nárocích a v záští způsobených škodách. Mírem končilo záští definitivně. Mírová smlouva bývala obsahově stručnější než předchozí smlouva o příměří. Strany v ní prohlašovaly, že jsou dokonale smířeny, že chtějí zapomenout na to, co si navzájem v záští způsobily a anulovaly v ní obvykle také všechny vzájemné urážky a útoky na protivníkovu čest, kterých se v záští snad nejrůznějším obviňováním dopustily (n. př. tvrzení, že protivník se zachoval nečestně, nevypověděv formálně nepřátelství a pod.). Uzavření mírové smlouvy prostředkovaly osoby, kterým bylo svěřeno arbitrární rozhodování o vzájemných nárocích a způsobených škodách. Jejich jména jako prostředkujících bývala také v čele zápisu o mírové smlouvě uvedena.

Styčné body a analogie s landfrídními smlouvami existovaly i u mírových smluv. Setkáváme se s tím u mírové smlouvy, kterou je uzavírán mír mezi velkými šlechtickými stranami — mezi jednotou poděbradskou a strakonickou. Vlastní uzavření míru bylo uskutečněno mírovou smlouvou mezi Jiřím z Poděbrad a Oldřichem z Hradce, která měla všechny běžné znaky mírové smlouvy. Současně však sněmovní výbor — neboť k uzavření smlouvy došlo u příležitosti sněmu — v němž byli zastoupeni náčelníci obou stran, vyhlásil obecný mír v zemi.⁵¹

⁵⁰ Srv. list mírný čl. 4. a 9. a zápis kraje boleslavského čl. 10. (AČ I., str. 245 a n.).

⁵¹ K mírovým smlouvám srv. mírovou smlouvu Jiřího z Poděbrad s Oldřichem z Hradce (AČ II., str. 286, 1450), mírovou smlouvu mezi Petrem Zmrzlíkem a Budějovickými (Listář III., str. 49, č. 66, 1445), mírovou smlouvu mezi Jarošem z Drahonice a Oldřichem z Rožmberka (tamtéž, str. 5, č. 9, 1445). Z charakteru mírových smluv vybočuje n. př. mírová smlouva mezi Tábořem a králi Fridrichem, Ladislavem a celou rakouskou zemí (Listář III., str. 20, č. 28, 1445).

Setkáváme se zde s ustanoveními o tom, že mají pomínout holdy a šacuňkové, ač takováto ustanovení bývají obvykle obsahem arbitrárních ubrmanských výpovědí, která uzavření mírové smlouvy předcházela. Důvodem této odchylky je bezpochyby to, že mírovou smlouvu zde nepředcházela právě zvláštní smlouva o prozatímním míru. Vydavatelé k tomu poznamenávají (str. 22, pozn. č. 1), že prý jde o návrh, dle kterého měly být sepsány hlavní příměrné (!) listy. Šlo tedy patrně jen o jakési písemné podklady mírového jednání. Jiný podobný návrh srv. tamtéž, str. 22, pozn. č. 1. V něm Vodňanští hrozí, že nebude-li jim vše z rakouské strany »opraveno«, nebudou sice odpovídati násilím, nýbrž že budou »právem stavovati« Rakušany a jejich majetek v Čechách.

V mírových smlouvách mohla být obsažena i úmluva o zvláštní »pokoře« pro neoprávněně vykonané rozsudky smrti. Srv. AČ III., str. 528, č. 441 (1444): »... p. Václav z Micha-

Ve vzájemných záštích jednotlivých šlechticů i celých šlechtických stran setkáváme se běžně s osobami, označovanými jako »ubrmané« nebo »oprávci«. ⁵² Oprávci nebo ubrmany byli stranami volení důvěrníci, jejichž arbitrárnímu výroku se strany podvolovaly.

Obyčej rozhodovati vzájemné spory volenými arbitry byl v českém feudálním právu obecným bezpochyby od nejstarších dob. Ve 14. stol. byl na příklad běžným případ, že spor již jednou vznesený na spud byl dohodou stran odňat soudnímu projednání a svěřen rozhodnutí volených rozhodců. ⁵³ Zvláštní obluby nabylo však rozhodování sporů volenými rozhodčími v 15. stol. v soukromých válkách a záštích. Typicky tak tomu bylo ve čtyřicátých letech, kdy chyběl jakýkoliv státní orgán, který by mohl skutečně autoritativně rozhodnout.

K pojmovému obsahu obou termínů je možno říci asi tolik, že označení »ubrman« znamená spíše stranami voleného arbitra v obecném slova smyslu. Tedy především rozhodčího v jakémkoliv sporu bez ohledu na to, zda mezi stranami došlo k opovědi nepřátelství a k zášti. ⁵⁴ Název »oprávce« byl naopak asi omezen jen na oblast arbitrárního rozhodování v záštích. Jak se zdá, byl termín »oprava«, pokud přichází v souvislosti se vzájemnými spory a šlechtickými válkami, ⁵⁵ užíván v 15. stol. významově pro náhradu škody způsobené násilnou nepřátelskou akcí vůbec, lhotejno, zdali bylo v konkrétním případě formálně vypověděno nepřátelství či nikoliv. V takovéto situaci nabízela zpravidla jedna ze stran smírné vyřešení »dobrymi lidmi«, t. j. oprávcí či ubrmany. Odmítnutí žádané náhrady (»opravy«) nebo odmítnutí nabídky arbitrárního rozhodnutí bývalo pak začasť důvodem k vlastnímu formálnímu vypovědění nepřátelství. Termín »oprávce« nebyl potud tedy výlučně omezen jen na arbitrární rozhodování ve formálně započatých (»opověděných«) nepřátelstvích. ⁵⁶

Věcně můžeme takto rozlišovat ubrmany, kteří rozhodovali jakýkoliv

lovic, má do města Písku poslati... čtyry rytíře... k obci, aby prosili obec pro Boha za odpuštění, že jí některé bez viny v příměří byl zvěsil...».

K uzavření míru mezi jednotou poděbradskou a strakonickou srv. AČ II., str. 286 (č. 47) a str. 284 (č. 46): »...jim (t. j. Jiřímu z Poděbrad a Oldřichovi z Hradce) i přitom také jich pomocníkům... i jiným všem této země pánům, rytířům... pravý mír a pokoj křesťanský vypovídámě...».

⁵² Z ostatních variant termínu »ubrman« přicházejí nejčastěji: »uberman« [srv. L. Schlesinger, Stadtbuch von Brüx, Praha 1876, str. 99 (220) (1432)], »obermann« [srv. n. př. AČ XXIX., str. 13. (1459)].

⁵³ Srv. n. př.: Rtt I., str. 54, č. 198 (1318), str. 65 (1324); Officium c. t. t. čl. 153 a n. (Cod. jur. Boh., II., 2., str. 278).

⁵⁴ Srv. k tomu n. př. soudobý český překlad uvedených článků Officia.

⁵⁵ »Opravou« byl jinak nazýván totiž souhrn zakladatelských práv určitého feudála k jeho klášteru, po př. výkon těchto práv. V 15. stol. byla »opravou« i držba sekularisovaného klášterního majetku (srv. výše pozn. č. 17).

⁵⁶ Srv. Listář III., str. 10, č. 15 (1445) a regist na str. 191, č. 264 (1447) tamtéž.

spor, a ubrmany či oprávce, kteří rozhodovali spory, vyplývající ze vzájemných záští. Takovíto ubrmané a oprávci byli jmenováni nepřátelskými stranami ve smlouvách o příměří. Činnost ubrmanů, jmenovaných ve smlouvě o příměří byla však rozdílná podle toho, o jaký druh smlouvy o příměří šlo. Bylo-li uzavíráno jen skutečné příměří, znamenající pouhý dočasný odklad vzájemného nepřátelství, pak oprávci a ubrmané rozhodovali jen případy porušení příměří. Šlo-li však naopak o příměří, které bylo již prozatímním mírem, pak ubrmanům byl svěřován úkol širší a významnější. Ubrmané tu měli rozhodovat všechny sporné nároky stran, které byly často přímými motivy záští. Měli dále rozhodovat o všech škodách, v záští spáchaných, o jejich náhradě a restituci. S tohoto hlediska byla tedy takováto smlouva o příměří vlastně smlouvou o ustanovení rozhodčích, kterým budou svěřeny sporné záležitosti. Velmi dobře to vystupuje tam, kde se v ojedinělém případě setkáváme dokonce s tím, že strany uzavírají ještě dříve, než dochází k vlastnímu příměří, smlouvu o ubrmanském rozhodování. Proto také jmenování ubrmanů ve smlouvě o příměří nebylo v tomto případě jen částí smluvních záruk, jako tomu bylo u smluv o skutečném příměří, nýbrž přímo podstatnou obsahovou složkou smlouvy (srv. výše). Činnost ubrmanů za prozatímního míru mezi stranami pak přímo připravovala uzavření definitivní mírové smlouvy. Ubrmané a oprávci zde vystupovali v roli skutečných »smluvců«, t. j. osob prostředkujících uzavření smlouvy.⁵⁷

Ubrman a oprávce byl typickou funkcí ve veřejném životě české feudální společnosti v 15. stol. Byl jakýmsi svépomocným »orgánem«, který jediný rozhodoval mezi zneprátenými stranami v době, kdy »práva nešla«. Ubrmané a oprávci vynášeli svoje arbitrární výroky nejen v méně významných sporech a nepřátelstvích jednotlivých šlechticů a měst, nýbrž jejich výpověď rozhodovala i o záštích celých šlechtických stran. V takovémto případě pak volení oprávci a ubrmané rozhodovali o záležitostech, dotýkajících se opravdu celé země. Tito »ubrmané království českého«⁵⁸ byli skutečně jakýmsi »nejvyšším orgánem« českého feudálního státu v mírových jednáních mezi jednotou strakonickou a poděbradskou. Ve shodě s tím, jak velké a zásadní úkoly jim byly svěřovány k rozhodnutí, bylo také po formální stránce řízení před nimi složitější a dokonalejší než tomu bylo u oprávců individuálních záští. Dokonce i s materiálního hlediska měli tito ubrmané větší a širší pravomoc. Tak jim zvláště byla zřejmě prisuzována i určitá trestně právní pravomoc. Přesto však nelze s těchto hledisek činit nějaký zásadní rozdíl a rozlišovat mezi oprávcí individuálních šlechtických záští a mezi ubrmany volenými šlechtickými jednotami pro celou zemi jako mezi dvěma kvalitativně odlišnými jevy. I ubrmané zvolení pro rozhodnutí celé řady

⁵⁷ Srv. smlouvu vildštejnskou (AČ II., str. 275): »... že sme vydali mezi sebú za ubrmany a za smluvce...«; dále srv. příměří uvedená výše v pozn. č. 44.

⁵⁸ Nazývá je tak Palacký v regestu dopisu Aleše ze Šternberka v AČ II., str. 37, č. 37 (1449).

sporů v záští mezi jednotami a s pravomocí pro celou zemi byli v podstatě stejnými ubrmany jako každý jiný oprávec v jakémkoliv jiném, třeba sebe nepatrnějším záští jednotlivých málo významných feudálů. Základem ubrmanské moci byla právně v obou případech smlouva mezi stranami a vykonatelnost ubrmanského rozhodnutí byla v obou případech stejně zajištěna dohodou stran, aniž by ubrmané zvolení jednotami měli snad větší nebo jinou možnost prosadit vykonatelnost svého výroku. Rozdíl mezi oběma druhy ubrmanů je tedy jen kvantitativním a vyplývá prostě z toho, že ubrmané jmenování jednotami měli daleko více úkolů, dotýkajících se zájmů velké většiny soudobé české feudality.⁵⁹

*

Své oprávce jmenovaly strany ve smlouvě o příměří nebo i v samostatné smlouvě, která časově předcházela smlouvě o příměří.⁶⁰ Jak k výběru osob ve smlouvě jmenovaných strany dospívaly, o tom se obvykle nic bližšího nedovídáme. Patrně každá ze stran označila osoby, které chtěla mít svými oprávcí a druhá strana se k tomu vyslovila. V jednom případě slyšíme přímo o tom, že jedna ze stran předložila druhé seznam osob, ze kterých měla druhá strana zvolit oprávce.⁶¹

Počet volených oprávců mohl být různý. Oprávcem mohla být jediná osoba. Pravidelně oprávců však bývalo více, v počtu dvou, čtyř nebo i šesti, při čemž polovina z nich bývala vždy zástupci jedné ze soupeřících stran.⁶²

Ubrmanem mohl být zásadně kterýkoliv příslušník privilegovaného stavu feudální společnosti. Měla to být zřejmě především třetí, blíže nezainteresovaná osoba. K tomu však v praxi docházelo jen tam, kde šlo o záští dotýkající se užšího okruhu zájmů. U záští celých šlechtických stran bývali ubrmany významní příslušníci obou jednot, nikoliv však přímo náčelníci.⁶³ Zvláště kvalifikované osoby jako ubrmany, ale jen pro některé konkrétní a výslovně jmenované případy, předpisoval v r. 1440 mírný list. Ubrmany v těchto případech dle mírného listu měli být jen přisedlí zemského soudu.⁶⁴

Sbor ubrmanů a oprávců měl zásadně rozhodovat definitivně. Uvnitř ubrmanského kolegia rozhodovala asi spíše jednomyslnost, dosahovaná vzájem-

⁵⁹ Podrobněji o jednotlivých rozdílech srv. níže v textu.

⁶⁰ Srv. příměří mezi Oldřichem z Rožmberka s Tábořskými z r. 1443 (Listář III., str. 251, č. 283). Uzavření příměří bylo stranám uloženo předcházející ubrmanskou výpovědí (tamtéž, str. 250, č. 282). Smlouva o ubrmanech předcházela tedy vlastnímu příměří.

Něco podobného můžeme pozorovat i u hradecké a pelhřimovské smlouvy, kde šlo zřejmě také v první řadě o to, aby byli mezi stranami ustanoveni ubrmané a teprve v druhé řadě o příměří (AČ II., str. 251). Podobně i AČ III., str. 531, č. 459 (1445).

⁶¹ Srv. spor Šlikův s Ilburkem — AČ II., str. 420 a n.

⁶² Jeden oprávec — srv. Listář II., str. 26, č. 36 (1439); dva oprávci — n. př. tamtéž č. 283; čtyři oprávci — smlouva pelhřimovská a smlouva vildštejnská (obojí AČ II.); šest oprávců — svatokateřinský sněm r. 1450 (tamtéž).

⁶³ Srv. opět smlouvu hradeckou a pelhřimovskou a smlouvu vildštejnskou.

⁶⁴ Mírný list čl. 10 (AČ I., str. 247).

nou dohodou, než princip většiny.⁶⁵ V některých případech býval stranami ještě vedle vlastních ubrmanů zvolen t. zv. »nejvyšší ubrman«, totiž osoba, která měla sama individuálně rozhodnout v případě, že se ubrmané nemohli o výroku dohodnout mezi sebou.⁶⁶

Zvláštní pravidla o doplňovací volbě bývala stanovována pro případ smrti některého z ubrmanů. Podobně v případě předpojatosti byl ubrman vylučován z rozhodování a jmenován náhradník.⁶⁷

Rozhodování oprávců a ubrmanů bylo označováno celou řadou termínů. Nejčastěji se snad říkalo »konec učiniti«. ⁶⁸ Ojediněleji u ubrmanů volených jednotami se setkáváme s výrazem »souditi«. Sporné záležitosti, které ubrmané rozhodovali, byly běžně označovány jako »pře«. ⁶⁹ Ubrmané a oprávcí rozhodovali na zvláštních »rocích«, které stranám stanovili. O řízení před oprávcí jednotlivých individuálních záští nebyvalo zvláštních pravidel. Ubrmané sami byli o sporné věci dobře a bezprostředně informováni a mohli proto rozhodnouti již obvykle na prvním a jediném roku. Jinak tomu bylo však tam, kde ubrmané volení šlechtickými jednotami měli rozhodnout velké množství vzájemných sporů mezi straníky jednot a pacifikovat celou zemi. Ubrmané se zde musili především dobře seznámit se všemi spory, o kterých měli rozhodovat. Proto bylo stanoveno na př. hradeckou smlouvou o příměří mezi jednotou strakonickou a poděbradskou v r. 1449, aby jednotlivci zasílali své stížnosti ubrmanům ve formě písemných podání. K tomuto podání se měla vyjádřit protivná strana svým »odporem«. Tím byl získán základ pro rozhodování na ubrmanském roku. Stížnosti byly zde označovány jako »žaloby« a ten, proti němuž byla stížnost namířena, dokonce jako »obžalovaný«. ⁷⁰

Ubrmanské roky u ubrmanů mezi jednotami spadaly v jedno se sněmovními zasedáními. Vynášení ubrmanských rozhodnutí a projednávání případů před ubrmany se ve čtyřicátých letech stalo přímo součástí sněmovního jednání, a to součástí naprosto běžnou, která také vyplňovala převážnou část celého sněmovního jednání. Sněm je ve čtyřicátých letech 15. stol. v Čechách často vlastně jen jakýmsi obrovským ubrmanským rokem. ⁷¹

⁶⁵ Nejlepším dokladem toho je právě volba »nejvyššího ubrmana« (srv. níže).

⁶⁶ Srv. n. př. vildštejnskou smlouvu: »... A jestližeby se svrchupsaní páni ubrmané oě v těch věcech dělili, snad smluviti nemohouce, tehdy toho má urozený pán, p. Zbyněk Zajíc z Hasenburka, mocný a nejvyšší ubrman i rozdílece býti...«.

⁶⁷ Nejlépe opět smlouva vildštejnská.

⁶⁸ Srv. AČ II., str. 271: »... konečný konec a výpověď učiniti...«, »konce a pokoje« nechtíti, »nekonce a roztržení hleděti«; dále srv. n. př. »rovné a spravedlivé podávání« (AČ II., str. 270), »podati k rovnému« (Listář II., č. 273), »dobrymi ohledati« (Listář III., str. 202), »mocně přijíti« (AČ III., str. 526, č. 424) a pod.

⁶⁹ K obojímu srv. vildštejnskou smlouvu: — předpojatý ubrmana nemá sám sebe »souditi« a jednotliví jednotníci mají své »pře« sepsané zasílati ubrmanům.

⁷⁰ »Rok položití« — srv. n. př. AČ III., str. 526, č. 424. K řízení před ubrmany mezi jednotami srv. nejlépe hradeckou a pelhřimovskou smlouvu v AČ II.; dále srv. ubrmanskou výpověď na svatokateřinském sněmu v r. 1450 a manifest Jiřího z Poděbrad proti jednotě strakonické z r. 1450 (obojí tamtéž).

⁷¹ Typicky tomu bylo na sněmu od 25. XI. 1450 do 6. I. 1451 (svatokateřinském). Po-

Ubrmané však sněmu nebyli nikterak odpovědni a nebyli také na něm nijak závislí. Jejich postavení se opíralo jen o smlouvu, kterou strany mezi sebou uzavřely a která nebyla uzavírána na sněmu.⁷²

Rozhodnutí ubrmanů bylo obvykle nazýváno »výpovědí«.⁷³ Péče o vykonatelnost a dodržení této výpovědi nebyla však součástí ubrmanské pravomoci. Ubrmané rozhodnutí pouze vynášeli. Jeho dodržení nespadlo již do jejich kompetence a bylo zajištěno toliko smlouvou o příměří, kterou byli ustanoveni za ubrmany. Takovýmto zajištěním byl obvykle peněžitý »základ«, kterým byla současně zajištěna smlouva o příměří a její dodržení. Na neuposlechnutí ubrmanské výpovědi bylo tedy pohlíženo stejně jako na porušení smlouvy o příměří a její záruky byly tedy totožné se zárukami smlouvy o příměří (srv. výše).

Ubrmané rozhodovali především o náhradě a restituci škod způsobených záštím a o vzájemných sporných nárocích stran. Mezi tyto vzájemné nechuti, spory a »pře« bývaly zahrnuty i sporné věci mezi stranami, které původně záští přímo motivovaly. Konečně sem náleželo i rozhodování o dobytých a odňatých nemovitostech.⁷⁴

K obvyklé agendě ubrmanů náleželo dále rozhodování o zajatcích. O holdech bývala přesná ustanovení již v textu smlouvy o příměří. V záležitostech dotýkajících se zajatců rozhodovali ubrmané o tom, pod jakými »základy« mají být během příměří propouštěni a za jakých podmínek mají být po případě propuštěni nadobro.⁷⁵

Ubrmanská výpověď předcházela časově uzavření mírové smlouvy. Výpovědi byly strany »smířeny«, všechny sporné otázky mezi nimi odstraněny a rozšířeny. Tím byla výpověď ubrmanů přímo podkladem a předpokladem pro uzavření mírové smlouvy.⁷⁶

Zvláštní a významnou epizodou u nás byli zřejmě ubrmané volení v záští mezi jednotou poděbradskou a strakonickou podle hradecké smlouvy v r. 1449. U nich můžeme totiž pozorovat přímo jakési zárodky trestně právní pravomoci. Tento zjev zřejmě souvisel s úpravou t. zv. »popravy« v českém

dobně měl být ubrmanským rokem i pelhřimovský sněm v r. 1449, což se však zcela neuskutečnilo pro neúčast zástupců jednoty strakonické. Mírová jednání byla hlavní součástí sněmovních jednání na sněmu v r. 1440 v Praze a jejich výsledkem byl mírný list. Proto také byla v r. 1440 odkládána jednotlivá záští do sněmu — srv. AČ II., str. 13 (1440).

⁷² Srv. smlouvu vildštejnskou a hradeckou.

⁷³ Někdy se také říkalo »rozsudek mírný«, AČ III., str. 538, č. 511 (1448).

⁷⁴ Srv. n. př. Listář II., str. 153 a n., č. 198 (1442) a výpověď ubrmanů na sněmu svato-kateřinském v AČ II.

⁷⁵ Srv. ubrmanskou výpověď o zajatcích v AČ III., str. 540, č. 528 (1449). Přesně se rozeznává pod jakými základy mají být zajatcům dávány »roky«. Měřítkem výše základu bylo sociální postavení zajatců. K propouštění zajatců srv. AČ III., str. 524, č. 415 (1440).

⁷⁶ Srv. n. př. Listář II., str. 250—1, č. 282, 283 a k tomu AČ III., str. 528, č. 441 (1443—4); srv. výpověď mezi Jiřím z Poděbrad a Oldřichem z Hradce na sjezdu v Pelhřimově a mírovou smlouvu mezi nimi (AČ II., str. 284 a n., č. 46 a 47). Výpověď zde činí více osob spolu s původně (smlouvou vildštejnskou) zvolenými ubrmany. Jde zde o jakýsi sjezdový (sněmovní) výbor (srv. výše, str. 13, pozn. č. 54).

feudálním právem této doby. Instituce krajských popraviců, dobře známá z předhusitského období, zanikla během husitského revolučního hnutí. V třicátých letech 15. stol. se objevují v krajích nakrátko hejtmané a nový vývoj pak počíná zvláště od počátku čtyřicátých let v krajských landfrídech. Vedle krajských popraviců však již ve 14. stol. vykonávají »popravu« na svých panstvích některé pozemkové vrchnosti, při čemž výkon této patrimoniální »popravy« se namnoze udržel i během husitského revolučního hnutí.⁷⁷ V záštích ve třicátých a čtyřicátých letech se pak setkáváme s tím, že zajetí cizího poddaného bylo feudálem, který jej zajal, prohlašováno za zajetí zločince. Pravidelně se v takovýchto případech argumentovalo tím, že zajatý byl zajat jako zločinec »s jistinou«, t. j. s předmětem, který je důležitou indicí o tom, že spáchal zločin.⁷⁸ V řadě případů mohla být jistě taková tvrzení správná a pravdivá. V řadě případů ovšem bezpochyby pravdou nebyla. Nebylo proto vždy snadnou věcí dosíci při mírovém jednání dohody o propuštění zajatců. Sporné záležitosti byly řešeny ubrmany, kteří musili často posuzovat individuální případy.⁷⁹ Při takovémto rozhodování se ubrmané jistě setkávali již s trestně právní problematikou. Jak se zdá, byla ubrmanům voleným jednotami v některých případech dokonce prisuzována přímo i skutečná trestně právní pravomoc. Svědčila by pro to stížnost, že jeden ze šlechticů strakonické jednoty dal popraviti svého purkrabího pro delikt, aniž jej dříve postavil před ubrmany, jak jeden z nich žádal a jak on sám také slíbil učiniti. Stejně tak měli ubrmané rozhodovati o tom, zda má být své pozemkové vrchnosti vydán zajatý silniční lupič, či zda má být nad ním vykonána »poprava« tím, kdo jej zajal.⁸⁰

Obecný zvyk urovnávati vzájemné spory volenými ubrmany působil v Čechách v 15. stol. i na vnitřní organizaci krajských landfrídů a šlechtických jednot. Hejtmané krajských landfrídů východočeských krajů měli být podle znění landfrídních smluv spolu s radou, která byla volena jako jejich poradní orgán, především arbitrážními orgány ve sporech mezi členy landfrídů.⁸¹ Jde zde tedy nepochybně o určitou podobnost a analogii s ubrmany v příměřích. Tuto podobnost cítila i starší literatura, když u pravomoci krajských hejtmanů hovořila přímo o jejich úkolech soudních a oprávcích.⁸²

Něco podobného lze pozorovat i uvnitř šlechtických jednot. Podobné postavení jako landfrídní hejtmané měli totiž na př. ve strakonické jednotě pán z Rožmberka a z Hradce, v poděbradské jednotě pak Jiří z Poděbrad.

⁷⁷ K vývoji srv. Rieger, op. cit., I.

⁷⁸ Srv. n. př. Listář II., str. 87, č. 106 (1440 nebo 1441).

⁷⁹ Srv. široké ustanovení o rozhodování zajateckých záležitostí v hradecké a pelhřimovské smlouvě z r. 1449 (AČ II., str. 252).

⁸⁰ K obojímu srv. velmi cenný dopis Aleše ze Šternberka Oldřichovi z Rožmberka, spolu s nímž byl zvolen hradeckou smlouvou za ubrmana (AČ II., str. 37, č. 37, 1449). O podobné funkci oprávců v individuálním zášti srv. jiný dopis téhož šlechtice v Listáři III., str. 123, č. 171 (1446).

⁸¹ Srv. zápisy landfrídních smluv v AČ I. a Rieger, op. cit., I., str. 77 a n.

⁸² Rieger, op. cit., I., str. 79.

Na tomto příkladu lze tedy opět poukázat na skutečnou podobnost mezi jednotami a landfrídy.⁸³

Uvažujeme-li však o vzájemných analogiích mezi oprávcí v příměří a mezi landfrídními hejtmany a předáky jednot, nutno v první řadě vytknouti také zásadní rozdíly. Takovýmto nejdůležitějším a opravdu podstatným rozdílem je skutečnost, že hejtmané a náčelníci jednot mohli toho ze členů landfrídu nebo jednoty, který se nepodřídil jejich rozhodčímu výroku, určitým, a to velmi citelným způsobem postihnouti. Podle landfrídních smluv měl být neposlušný člen landfrídu hejtmanem vypovězen z kraje a podle zápisu strakonické jednoty měl být neposlušný jednotník »vypovězen ze zápisu«, což v praxi znamenalo asi totéž.⁸⁴ Na tomto základě je tedy možno spolehlivě odlišit landfrídní krajské hejtmany a náčelníky jednot od ubrmanů a oprávců v příměří.

Co tedy zbývá, je společný základ, ze kterého obě instituce vyrůstají a kterým jsou společenské a politické poměry v Čechách v 15. stol. Obojí — ubrmané i hejtmané — jsou ustanovovány dohodou mezi feudály určitého teritoriálního okruhu. Hejtmané mají však poslání obecnější a trvalejší a vedle arbitrážních úkolů vystupuje u nich do popředí především vojenská funkce jako vůdců krajské hotovosti. Ubrmané a oprávcí jsou naproti tomu jmenováni jen k rozhodnutí jediného případu nebo jediného komplexu určitých záležitostí a mají úkoly jen arbitrární povahy.

*

Počátkem padesátých let 15. stol. po vítězství Jiřího z Poděbrad nad strakonickou jednotou setkáváme se s ostrým potíráním šlechtických záští v zemi. Tím však nekončí snad u nás feudální opovědnictví vůbec. Uzavírá se jen jeho typické období — čtyřicátá léta. Proti záštím ostře namířený kurs souvisí přímo s upevňováním poděbradské moci v Čechách. Vzájemná šlechtická záští a drobné války záhy znovu ožívají v bojích Jiřího z Poděbrad s jednotou zelenohorskou a vhodným prostředím pro ně jsou pak zvláště rozhárané poměry vlády jagellonské. Skutečný zánik feudálního opovědnictví spadá u nás až do 16. stol. Silná panovnická moc prvních Habsburků s jasnými absolutistickými již náběhy definitivně likvidovala tento projev roztržtosti staršího feudalismu.

⁸³ Srv. zápis jednoty strakonické, AČ II., str. 244 a Urbánek, op. cit., III., 2., str. 264.

⁸⁴ Srv. zápis jednoty strakonické a Rieger, op. cit., I., str. 79.

В. Урфус

Типичным проявлением феодальной раздробленности раннего феодализма являлись почти что непрерывные войны, которые вели между собой отдельные феодалы и города. Это явление, общее в период раннего феодализма для всей Европы, в Чехии можно проследить лучше всего в борьбе дворянских партий после поражения народных гуситских войск в сороковых годах 15-го века.

Войной в юридическом понимании считался не только вооруженный конфликт между главами феодальных государств; таковыми являлись и конфликты («záští» — усобицы, частные войны) между отдельными феодалами, входившими в иерархическую систему одного единого феодального государства. Хотя решающими в этой борьбе были насилие и произвол, все же существовали определенные нормы обычного права, регулирующие их объявление и ведение.

Прежде всего противник должен был быть надлежащим образом уведомлен о начале враждебных действий. Это совершалось вручением осового документа («оповедни лист», т. е. объявительная грамота), содержание которого было установлено обычаем. Насилие, примененное без соблюдения этого условия, не считалось войной в юридическом смысле и рассматривалось как недозволенное и даже преступное деяние.

Частные войны между феодалами обычно не приводили к физическому уничтожению противника. Главная тяжесть падала на крепостных обоих соперников. Взаимные враждебные действия являлись средством, при помощи которого феодалы расширяли свои владения и обогащались за счет крепостных своего противника. Обычно военные мероприятия сводились к тому, что один из соперников принуждал крепостных своего соперника уплачивать ему как своему вотчиннику регулярно или же одновременно поземельные феодальные сборы. Эти сборы, уплачиваемые в этом порядке, носили название «гольды», так как крепостные одного из соперников тем самым, что уплачивали их его сопернику по существу признавали последнего своей вотчинной властью. Другим общепринятым средством ведения борьбы был захват крепостных и слуг противника и требование выкупа за их освобождение (т. н. «шачовани» пленных). Таким образом усобица в этом отношении представляла собой для победившей или побеждающей стороны выгодное предприятие.

Враждебные действия могли быть по взаимному соглашению в любой момент или приостановлены или прекращены. В первом случае имел место договор о перемирии, во втором — мирный договор. Договор о перемирии мог иметь два варианта. Подлинное перемирие приводило только к временному приостановлению враждебных действий. После обусловленного срока враждебные действия возобновлялись. Другим вариантом договора о перемирии был договор, носящий характер предварительного мирного договора. Он преследовал цель подготовить ликвидацию взаимных требований враждующих сторон, в частности требований по возмещению вреда, возникшего в результате враждебных действий, и подготовить заключение мира. Мирный договор по своему содержанию был значительно лаконичней чем предшествующий ему договор о перемирии. Обычно сто-

роны в нем заявляли, что они окончательно помирились и хотят предать забвению все, что они причинили друг другу во время усобицы.

О взаимных требованиях враждующих сторон решали во время перемирия избранные ими арбитры (т. наз. «убрманы» или «оправци»), которые являлись также и посредниками при заключении мирного договора. Эта деятельность была типичной в общественной жизни чешского феодального общества сороковых годов 15-го столетия, когда в Чехии не действовал центральный для всей страны дворянский суд. Особенно большое значение приобрели те арбитры этого рода, которые решали вопросы связанные с борьбой целых дворянских партий и которые на короткое время стали своего рода центральными органами для всей страны.

DIE FEHDEN (»ZÁŠTÍ«) IN BÖHMEN IN DER MITTE DES 15. JAHRHUNDERTS

V. Urfus

Eine typische Äußerung der feudalen Zersplittertheit des älteren Feudalismus stellen die fast ununterbrochenen Kriege dar, welche die einzelnen Feudalherren und Städte gegeneinander führten. Diese, im älteren Feudalismus in ganz Europa allgemeine Erscheinung, kann man in Böhmen am besten im Kampfe der Adelsparteien nach der Niederlage der hussitischen Volksheere in den Vierzigerjahren des 15. Jahrhunderts verfolgen.

Ein Krieg im juristischen Sinne des Wortes war nicht nur ein bewaffneter Konflikt zwischen den Häuption der Feudalstaaten, sondern auch Konflikte — oder »záští« d. h. Fehden, so lautete ihre geläufigste Bezeichnung in der Sprache der tschechischen Gesellschaft jener Zeit — der Machtfaktoren innerhalb der Grenzen eines einzigen Feudalstaates. Obwohl in diesen Kämpfen Gewalt und Willkür entscheidend waren, gab es dennoch gewisse gewohnheitsmäßige Regeln über ihre Führung und Ansage.

Die Eröffnung der Feindseligkeiten mußte vor allem dem Gegner ordentlich angekündigt werden. Das Mittel dazu pflegte ein besonderes Schreiben (»Absagebrief«) zu sein, welches einen durch Gewohnheit festgelegten Inhalt besaß. Jede andere Gewalt wurde nicht als Krieg im juristischen Sinne des Wortes anerkannt und im Gegenteil als unerlaubte, oder auch als sträfliche Tat qualifiziert.

Die Fehden (»záští«) zwischen den Feudalherren führten in der Regel nicht zur physischen Vernichtung des Gegners. Ihre Schwere traf die Untertanen der beiden streitenden Parteien. Die gegenseitige Feindschaft diente nämlich als ein Mittel, durch welches die Feudalherren ihre Herrschaftsgebiete erweiterten und durch das sie sich auf Kosten der Untertanen ihres Gegners bereicherten. Die übliche Kriegsaktion verlief in der Regel in der Art, daß der eine Widersacher die Untertanen seines Gegners zwang, ihm regelmäßig oder auch nur einmalig Grundobrigkeitsabgaben als ihrer Grundobrigkeit abzuliefern. Die auf diese Weise bezahlten Abgaben wurden »holdy« (Holden) genannt, denn die Untertanen der einen der streitenden Parteien erkannten durch ihre Ablieferung an die andere Partei sie im Wesentlichen als ihre Grundherrschaft an. Ein anderes beliebtes Mittel der Kampfführung war die Gefangennahme von Untertanen und Dienern des Gegners und die Erpressung von Lösegeld für ihre Freilassung (die s. g. »Schatzung« der Gefangenen). Die Fehde (»záští«) war also in dieser Hinsicht für die siegreiche oder siegende Partei ein einträgliches Unternehmen.

Die Feindseligkeiten konnten jederzeit durch ein gegenseitiges Abkommen unterbrochen oder beendet werden. Im ersten Falle handelte es sich um ein Waffenstillstandsabkommen, im zweiten um das Friedensabkommen. Es gab zweierlei Waffenstillstandsabkommen. Der tatsächliche Waffenstillstand diente wirklich nur zu einer zeitweiligen Unterbrechung der Feindseligkeiten. Nach Ablauf der Frist, die vereinbart worden war, wurden die Feindseligkeiten wieder von neuem aufgenommen. Eine zweite Art des Waffenstillstandsabkommens war ein solches Abkommen, welches schon die Funktion eines Separatfriedens erfüllte. Der Zweck eines solchen Abkommens war es, die Liquidierung der gegenseitigen Ansprüche der feindlichen Parteien vorzubereiten, besonders der Ansprüche auf Ersatz der Schäden, welche durch die Feindseligkeiten zugefügt worden waren, und den Abschluß des Friedens vorzubereiten. Der Friedensvertrag war gewöhnlich inhaltlich knapper als der vorhergegangene Waffenstillstandsvertrag. Die Parteien erklärten in der Regel darin, daß

sie vollends versöhnt seien und daß sie alles vergessen wollten, was sie sich während der Fehde gegenseitig zugefügt haben.

Über die Ansprüche der Gegner entschieden im Verlauf des Waffenstillstandes die von ihnen gewählten Arbitr — die s. g. »ubrmané« (Obermänner) oder »oprávci« (Schiedsmänner) welche auch den Abschluß des Friedensvertrages vermittelten. Der »ubrman« oder »oprávce« war eine typische Funktion im öffentlichen Leben der böhmischen feudalen Gesellschaft der Vierzigerjahre des 15. Jahrhunderts, da in Böhmen kein zentrales Adelsgericht für das ganze Land fungierte. Eine besonders große Bedeutung erlangten jene Schiedsmänner, welche über die Feindschaften ganzer Adelspartei en entschieden und so für eine kurze Zeit fast zu einem gewissermaßen Zentralorgan für das ganze Land wurden.